

Herformulering van het werkloosheidsprobleem

A. F. VAN ZWEEDEN

Als het probleem van de werkloosheid niet kan worden opgelost door de economie te stimuleren en evenmin door te matigen, dan blijft er niets anders over dan het probleem te herformuleren. De slinkende hoeveelheid werk moet dan worden aanvaard en beter verdeeld over de mensen die willen werken. Niet de werkloosheid is in deze benadering het probleem, maar een onjuiste verdeling van de beschikbare hoeveelheid werk. Deze gedachtengang, die in opmerkelijk korte tijd vrijwel gemeengoed is geworden onder de vertegenwoordigers van werkgevers, werknemers, wetenschap en overheid, vinden we in het proefschrift *Besluitvorming in crisistijd* waarop L. J. H. van Spengler, raadsadviseur van de minister-president, is gepromoveerd tot doctor in de sociale wetenschappen aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Van Spengler snijdt in dit interessante werkstuk het vraagstuk aan hoe het komt dat oplossingen steeds vaker problemen zijn gaan scheppen en dat wij soms precies het tegengestelde bereiken van wat wij willen. Hij ontwerpt een crisistheorie die kan verklaren waarom in deze tijd sprake is van een toenemend aantal crisisdreigingen en wat kan worden gedaan om deze dreigingen te beantwoorden. De financieel-economische crisis, die hij aan het slot van zijn dissertatie behandelt, vertoont de gevaarlijke dynamiek van elkaar versterkende crisisprocessen. Zoals bij elke crisisdreiging kunnen die processen niet worden beheerst en ten goede gekeerd door alleen de symptomen te bestrijden. Die bestrijdingsmethoden roepen juist averechtse gevolgen op.

In zijn proefschrift geeft Van Spengler blijk van een dialectische denktrant die we bij economen van professie, die zich met de oplossing van economische vraagstukken bezighouden, vaak missen. Als het waar is dat elke opeenvolgende crisis van het industriële kapitalisme voortkwam uit overvloed, zoals de Franse socialist Fourier al in 1825 opmerkte, dan zou de economische wetenschap misschien zelfs zijn kernprobleem — de schaarste — moeten herformuleren. Ook de crisis van de jaren tachtig werd veroorzaakt door de daaraan voorafgaande onbeheerste groei. Het antwoord op de terugval in economische bedrijvigheid was altijd de overvloed, die daar de oorzaak van was, in te perken door kapitaalvernietiging. Na sanering van de overcapaciteit konden dan voorwaarden

worden geschapen voor hervatting van de tijdelijk onderbroken opgaande lijn. Meer dan bij welke voorgaande depressie ook, begint nu het inzicht te dagen dat het heel moeilijk zal zijn om aan die voorwaarden te voldoen. Het industriële kapitalisme lijkt de grenzen van zijn expansiemogelijkheden in de breedte te hebben bereikt.

Volledige werkgelegenheid moet, als eerste doelstelling van het economisch beleid, voorlopig onbereikbaar worden geacht. Algemeen wordt erkend dat het op dit ogenblik, zo min als in de nabije toekomst, mogelijk is voldoende volletijdsbanen te scheppen om het groeiende arbeidsaanbod te absorberen. Arbeidstijdverkortening wordt daarom gezien als het enige middel om door herverdeling van werk een sociaal aanvaardbare oplossing te vinden. Niettemin is inmiddels een nieuwe discussie op gang gekomen waarin vooral economen aan het woord komen die betwijfelen dat algemene arbeidstijdverkortening een oplossing kan bieden voor de economische crisis. Sommigen menen dat het probleem alleen maar anders wordt verdeeld. Aangezien arbeidstijdverkortening gepaard moet gaan met evenredige inlevering van loon ontstaat er een daling van het netto besteedbare inkomen die via kringloopeffecten tot verlies van werkgelegenheid kan leiden. De sterke onderbezetting van de capaciteit in de bedrijven zal niet door een algemene arbeidstijdverkortening worden verbeterd.

Bij de onderhandelingen over arbeidsduurverkortening in de bedrijfstakken en ondernemingen blijken ondernemers met succes te streven naar flexibele arbeidstijden, waardoor schommelingen in het produktieniveau beter kunnen worden opgevangen en de produktiviteit flink kan stijgen. De doorbreking van de veertigjarige werkweek — waar de werkgevers zich tot voor kort met hand en tand tegen verzetten — blijkt de ondernemers onvermoede mogelijkheden te bieden om de arbeidstijden beter af te stemmen op de bedrijfs gang en tegelijkertijd de arbeidsvoorwaarden meer te individualiseren en te differentiëren. Of zoals M. M. Bakker, algemeen secretaris van de FME, zei op een studiebijeenkomst van het Nederlands Centrum van directeuren: „Door de starre veertigjarige werkweek te doorbreken en flexibele werktijden in te voeren kan de bedrijfstijd rationeler worden vastgesteld en kan de werktijd snel-

ler worden aangepast aan het werkaanbod en kan veel meer deeltijd worden toegepast. Daarmee wordt een belangrijke bijdrage geleverd aan het rendementsherstel”.

Maar hoe staat het met de gewenste herverdeling van arbeid? Het Sociaal en Cultureel Planbureau dat uitgaat van de veronderstelling dat, indien aan een aantal randvoorwaarden wordt voldaan, volledige herbezetting mogelijk is bij 10 en zelfs bij 20% arbeidstijdverkortening, geeft toch ook een restrictie aan die te denken moet geven. Het bureau acht arbeidstijdverkortening namelijk in de eerste plaats een geschikt middel voor mensen met een middelbare of hogere opleiding. In 1981 behoorde ca. 35% van de werkzame beroepsbevolking tot die categorie, terwijl maar 12% van de werklozen daartoe kon worden gerekend.

In 1981 zou een algemene arbeidstijdverkortening mogelijk zijn geweest als alle vrijkomende arbeidsplaatsen voor middelbare en hoger opgeleiden door werklozen en werkzoekenden waren bezet. Een dergelijke verkortening van de arbeidstijd zou overigens maar ten hoogste 45% van de lager opgeleide werklozen soelaas hebben kunnen bieden.

Conclusie: arbeidstijdverkortening vermindert dus vooral de werkloosheid onder de hoger opgeleiden. Het probleem is niet dat arbeidstijdverkortening wordt belemmerd door fricties — die zich bij een werkloosheid van 1 miljoen nauwelijks zullen voordoen — maar dat het instrument het best bruikbaar is voor een elitegroep met opleidingen die zijn afgestemd op werk in de kwartaire sector of op leidinggevende functies in de tertiaire sector.

Hebben wij met herverdeling van arbeid het probleem van de werkloosheid zodanig geherformuleerd dat een sociaal aanvaardbare oplossing in zicht komt? Ik denk dat die vraag alleen met het nodige voorbehoud bevestigend kan worden beantwoord.

A. F. van Zweeden